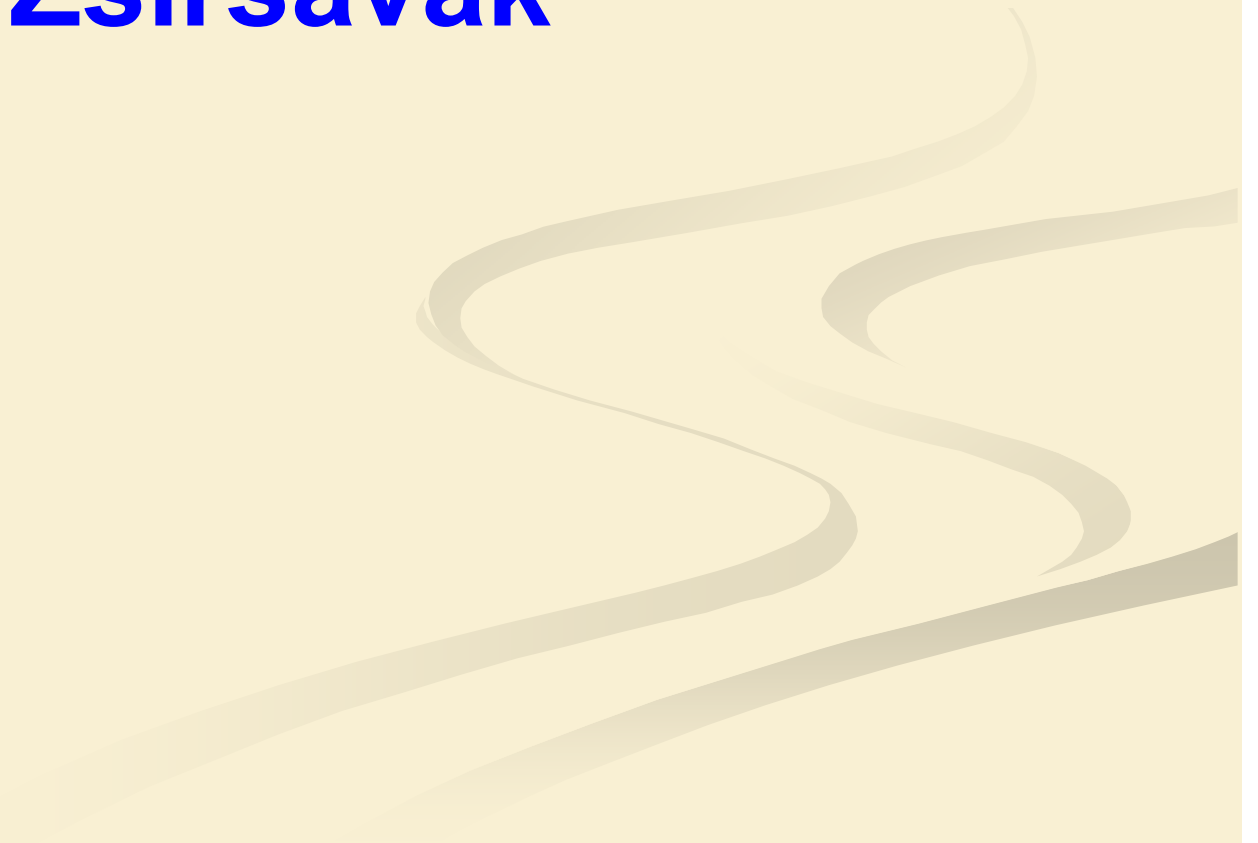

Zsírsavak

Telített és telítetlen zsírsavak

Név és képlet	C-atomszám	Olvadáspont °C
Telített zsírsavak		
Laurinsav $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_{10}\text{COOH}$	12	44
Mirisztinsav $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_{12}\text{COOH}$	14	54
Palmitinsav $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_{14}\text{COOH}$	16	63
Sztearinsav $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_{16}\text{COOH}$	18	70
Arachidinsav $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_{18}\text{COOH}$	20	77
Lignocerinsav $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_{22}\text{COOH}$	24	86

Név és képlet	C-atomszám	Olvadáspont °C
---------------	------------	----------------

Telítetlen zsírsavak

Palmitoleinsav (Palmitolajsav)

16 n⁹

-0,5

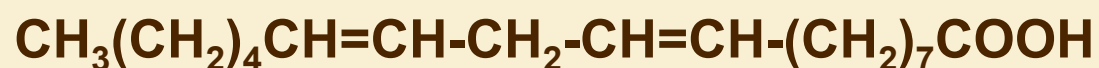
Olajsav

18 n⁹

13

Linolsav

18 n^{9,12}

-5

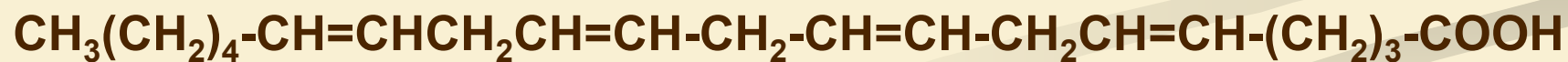
Linolénsav

18 n^{9,12,15}

-11

Arachidonsav

20 n^{5,8,11,14}

-49,5

A zsírsavak kémiai tulajdonságai

Hidrogénaddíció:

Részleges vagy teljes

Megváltozik: halmazállapot, konzisztencia.

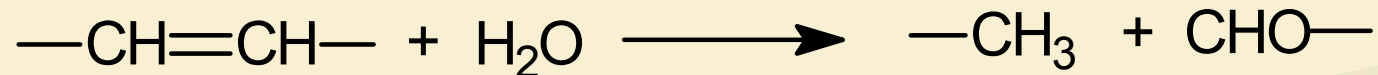
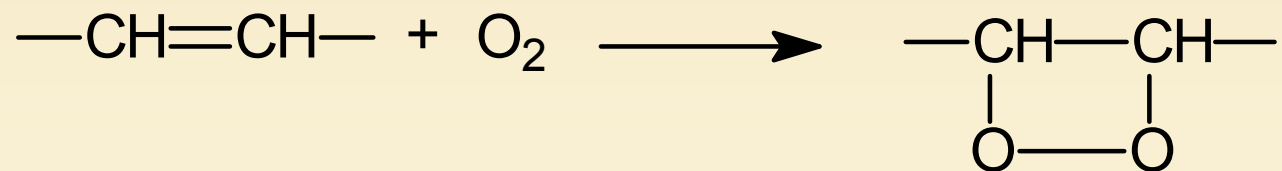
Az állomány keményedik.

Oxigén- és vízaddíció:

peroxidok keletkezése

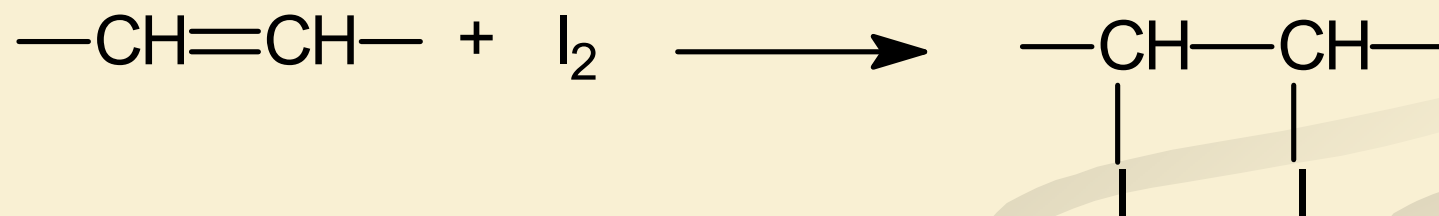
aldehidek: kellemetlen íz és illat

Jódaddíció:

Jódszám

nem száradó	} zsírok	<70
félig száradó		70–150
száradó		>150

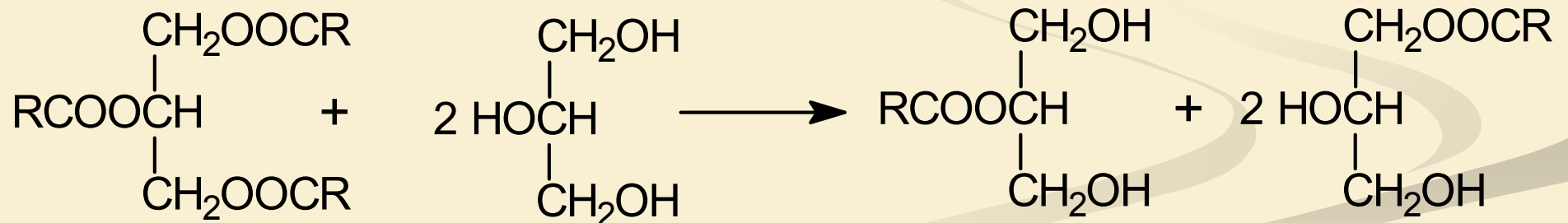
Acilglicerinek, glicerinek

Zsírsavak glicerinnel képzett:

mono-
di-
tri- } acil-észterei

Semleges lipidek.

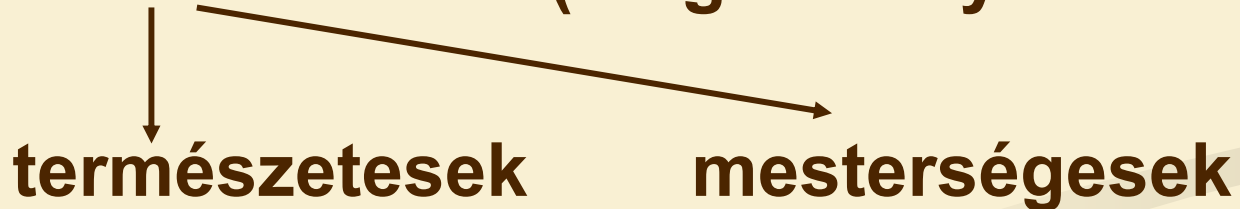
Mono- és diacilglicerinek kialakulása

Prooxidáns anyagok (elősegítik az oxidációt)

- zsír-hidroperoxidok → szabad gyökök
- réz, vas, kobalt, mangán (nyomnyi mennyiségben)
- oxidáz enzimek (*lipoxidázok*)
- heminvegyületek
- fotoaktív növényi színyanyagok (lipokromok)
- ultraibolya sugárzás, hőhatás, oxigén, víz

Antioxidánsok (megakadályozzák az oxidációt)

Az acilglicerinek kémiai tulajdonságai

Észterkötés hidrolízise:

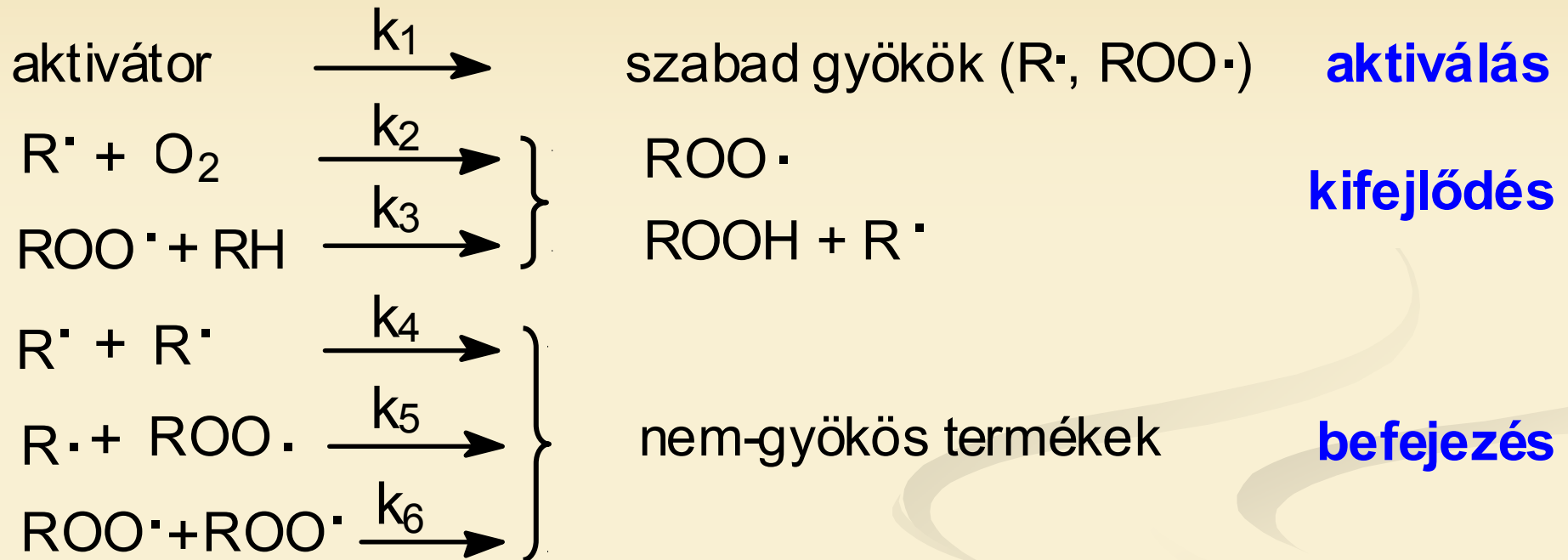
- **enzimekkel**
- **hőhatásra**

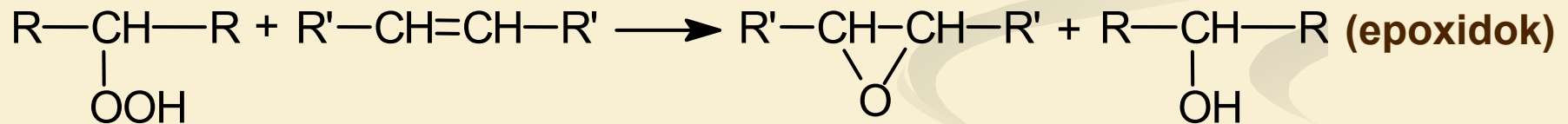
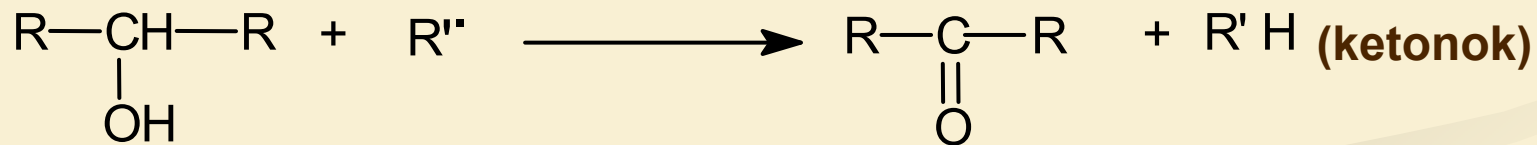
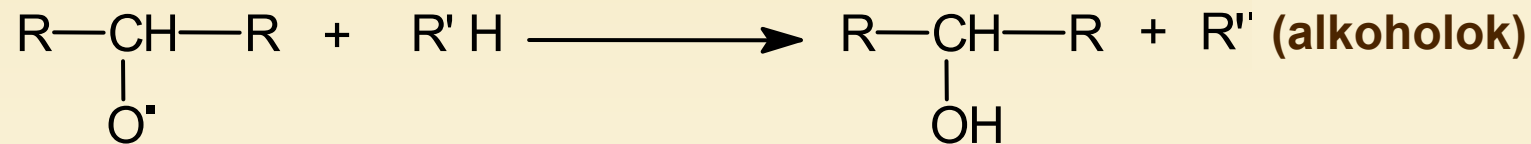
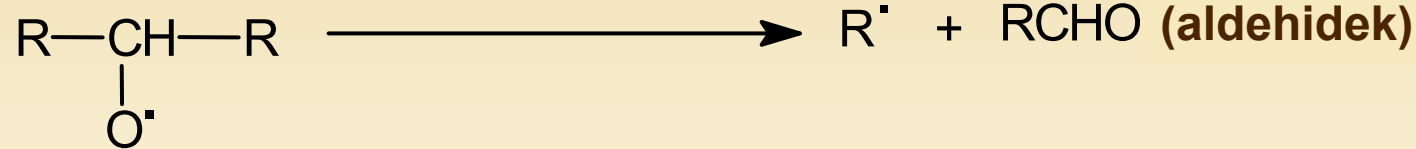
Zsiradékok romlása:

- **hidrolízis**
- **autooxidatív folyamatok:**
  - **dehidrogénezés**
  - **peroxidképződés**
  - **oxidáció**

A lipioxidáció szabadgyök-mechanizmus szerint

(Hosszú indukciós periódus, nagymennyiségű peroxid)

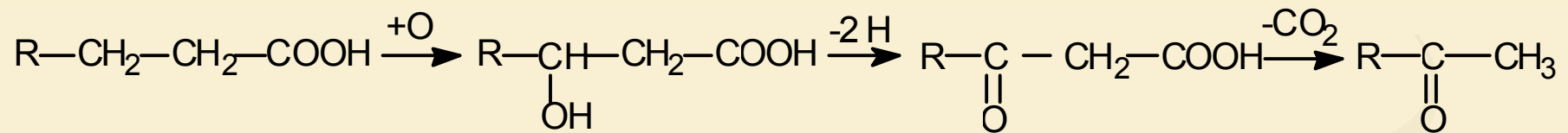

Termékek: hidroperoxidok, rövid szénláncú zsírsavak, aldehidek, alkoholok, ketonok.

A zsírok romlása

A ketonavasodás reakciói:

β -oxidációval β -ketonsavak,
dekarboxileződéssel metil-alkil-ketonok.

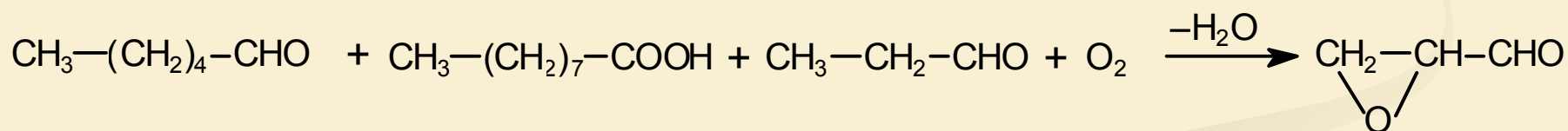
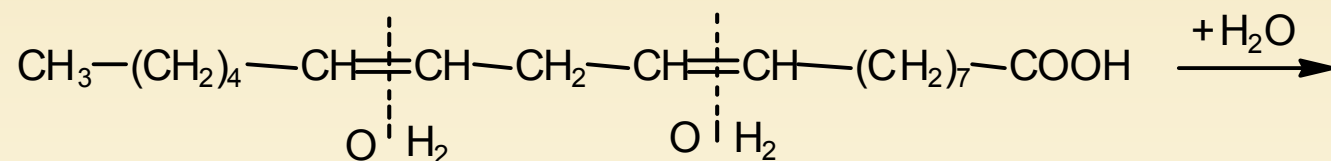
zsírsav

β -OH-zsírsav

β -keto-zsírsav

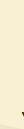
metil-alkil-
keton

Aldehydavasodás

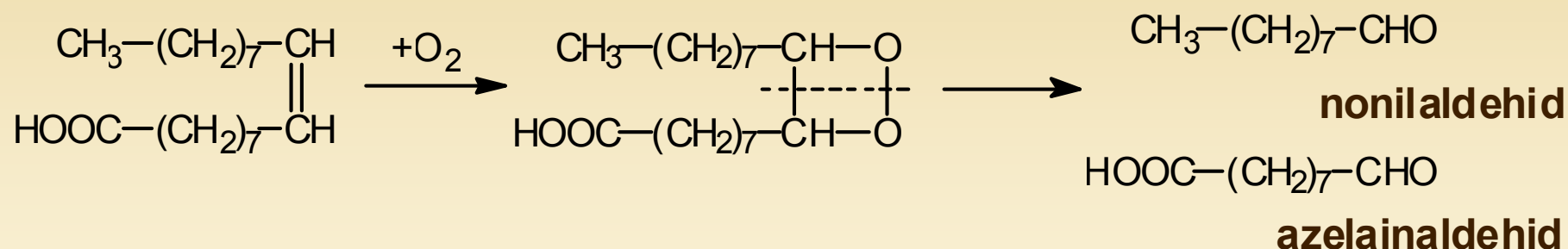
propionaldehyd

epihidrinaldehyd

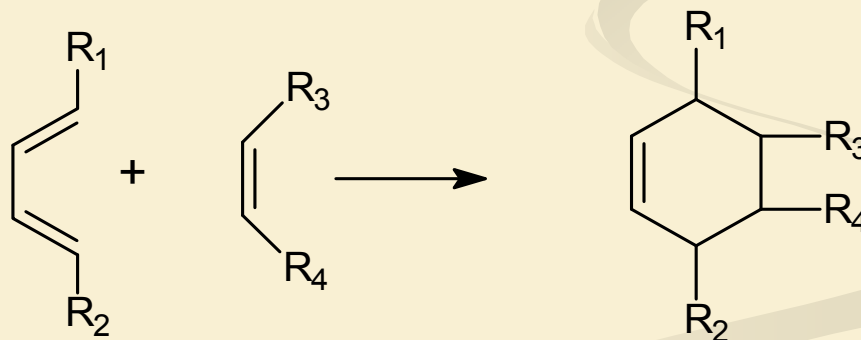
**felhasadása naszcenzs
oxigént eredményez!**

Az olajsav aldehides oxidációja

Hőhatásra dimerizációs és polimerizációs átalakulás: telítetlen kötést tartalmazó zsírsavakkal.

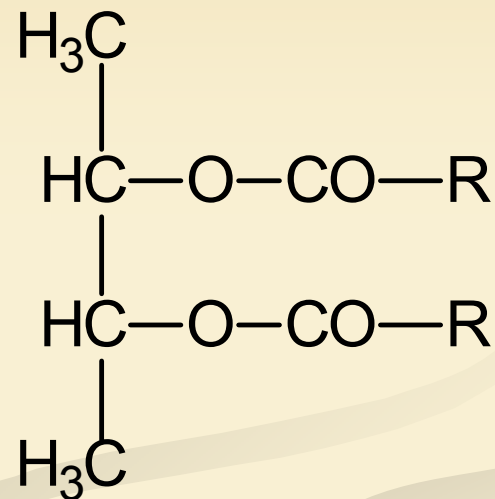
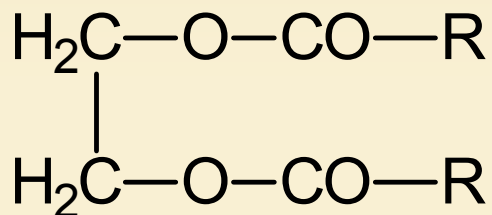
Diels–Alder-átalakulás

Lehet intramolekuláris és intermolekuláris.

Diollipidek, zsíralkoholok, viaszok

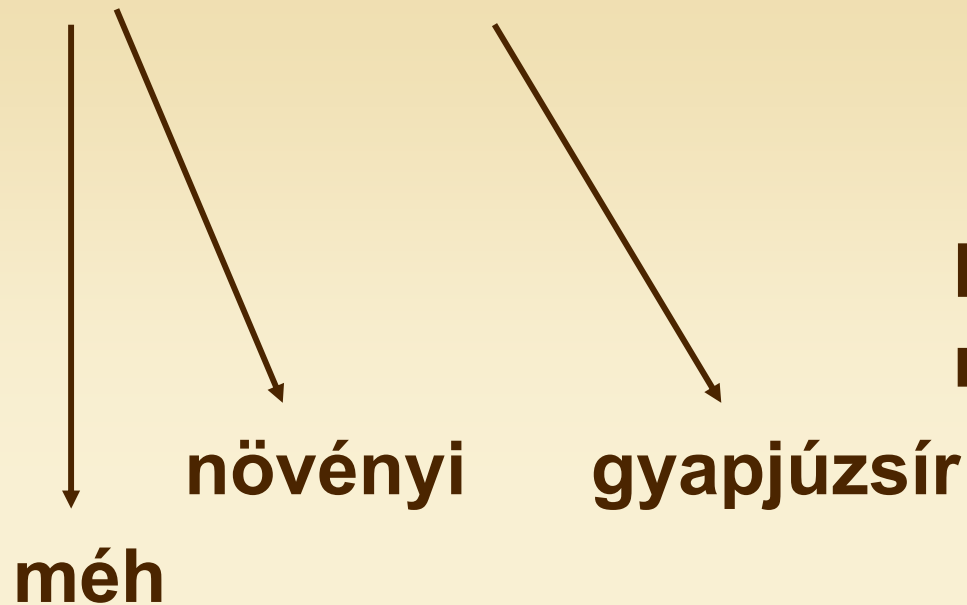
Etilén-glikol, 1,2- vagy 1,3-propándiol, 1,3-, 1,4- vagy a 2,3-butándiol

Zsíralkoholok: cetilalkohol ($\text{C}_{16}\text{H}_{33}-\text{OH}$),
sztearilalkohol ($\text{C}_{18}\text{H}_{37}-\text{OH}$), oleilalkohol ($\text{C}_{18}\text{H}_{35}-\text{OH}$).

Viaszok: zsírsav + hosszú szénláncú zsíralkohol

észtere

Nem avasodnak
nem illékonyak!

Szterinek

- **Zooszterinek vagy állati szterinek:** koleszterin, dehidrokoleszterin, koproszterin, alloszterin.
- **Fitoszterinek vagy növényi szterinek:** szitoszterin, sztigmaszterin.
- **Mikoszterinek, (elsősorban gombákban),** ergoszterin, dehidroergoszterin, zimoszterin.

Egyéb vegyületek

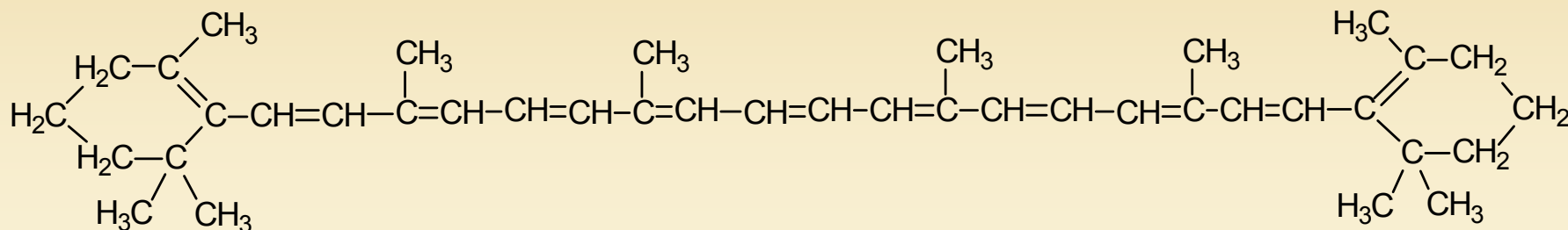
Lipoprotein-komplexek: fehérjékből, poláros lipidekből és trigliceridekből állnak.

Karotinoidok: izoprén alegységekből felépülő polién szénhidrogének.

Zsírokban és egyéb zsíroldó szerekben jól oldódnak.
Az A-vitamin a növényekben előforduló karotinokból keletkezik.

Egy molekula β -karotin $\longrightarrow$ két A-vitamin,
egy molekula α - és γ -karotin $\longrightarrow$ egy-egy molekula A-vitamin.

A β -karotin képlete

Természetes gyanták

Növényi eredetű, vízben nem oldódó, főleg gyantasavakat, aromás savakat és alkoholokat tartalmazó vegyületek.

Legismertebb: fenyőgyanta.

Balzsamok

Illóolajokban oldott gyanták.

Természetes zsiradékok

Egyszerű vagy kevert trigliceridek.

Olvadáspont → zsírsav-összetétel

Energiatartalom: 36–40 kJ/g.

Növényi zsiradékok:

Magvakban, gyümölcsökben (gyökér, szár).

Állati zsiradékok:

Bőr alatti kötőszövetekben, hasüregben, májban, izmok között.

A természetes zsiradékok fizikai tulajdonságai

Olvadáspont: szilárd és folyékony fázis egyensúlyban.

(Emelkedéspont, tiszta olvadáspont, csúszáspont, lágyuláspont, folyáspont, cseppenés-, zavarosodási-, megszilárdulási pont...)

Nincs határozott olvadáspont a különböző komponensek miatt.

Konzisztencia: alakváltozással szembeni ellenállás.

Plaszticitás: alakváltozás megmaradjon, ha nem hat erő.

A természetes zsiradékok kémiai tulajdonságai, biokémiai változásai

Kémiai jellemzés:

Savszám, peroxidszám, elszappanosítási szám,
jódszám, hidroxilszám.

Lipidek, olajok változásai a tárolás és feldolgozás során

Hidrolízis: hő vagy kémiai hatásra
lipáz enzimmal

Oxidációs elváltozások:

Peroxidáció (autooxidáció)

Íz- és illatváltozás, élvezeti érték csökken, reakció más élelmiszerekkel. (fehérjék emészthetősége, biológiai érték csökken).

Az élő szervezetben:

Membránok áteresztőképességének zavara, oxidatív foszforilálás, ionok transzportja, önméztés, hemolízis, mitokondriumok károsodása, lizoszómák szétesése.

A peroxidok:

- **oxidálják a tiolokat és a fehérje –SH csoportjait,**
- **denaturálják a fehérjéket,**
- **gátolják az enzimaktivitást, megváltozik a szubsztrát-specifikusság,**
- **oxidálják a citokrom c-t,**
- **gátolják: glikolízist, trikarbonsav ciklust, sejtosztódást, vérképzést, DNS-, vitaminok és aminosavak anyagcseréjét.**
- **elősegítik: a sugárbetegség, a zsírmáj szindróma és érlelmeszesedés kialakulását és az öregedést.**

Az autooxidáció kinetikája

1. A láncreakció iniciációja

Gyökök képződése

**a kettős kötéshez α -helyzetű C-atomon,
vagy máshol.**

2. A láncreakció továbbhaladása

Zsírsavperoxid-, zsírsavhidroperoxid-, zsírsavgyökök kialakulása → a láncreakció folytatása.

Indukciós periódus (lassú peroxidszám növekedés) a természetes inhibitorok miatt.

Az első termék mindig peroxid.

Peroxidból → hidroperoxid

Hidroperoxid: bomlás többlépcsős folyamatban

↙ ↘
epoxidok,

alkoxigyökök képződése: → C–C kötések

bontása → aldehidek → szerves savak

Hőhatásra: dimerizáció, polimerizáció

3. A zsiradék romlásának megakadályozása

- **oxigén kizárása,**
- **mesterséges antioxidánsok alkalmazása.**

- Iniciáló vagy egyfunkciós antioxidánsok

Szabad gyökök lekötése → láncreakció gátlása

BHA (butil-hidroxi-anizol)

BHT (butil-hidroxi-toluol)

Mono- és polifenol származék

- Dezaktivátorok

Az antioxidánsok hatását fokozzák.

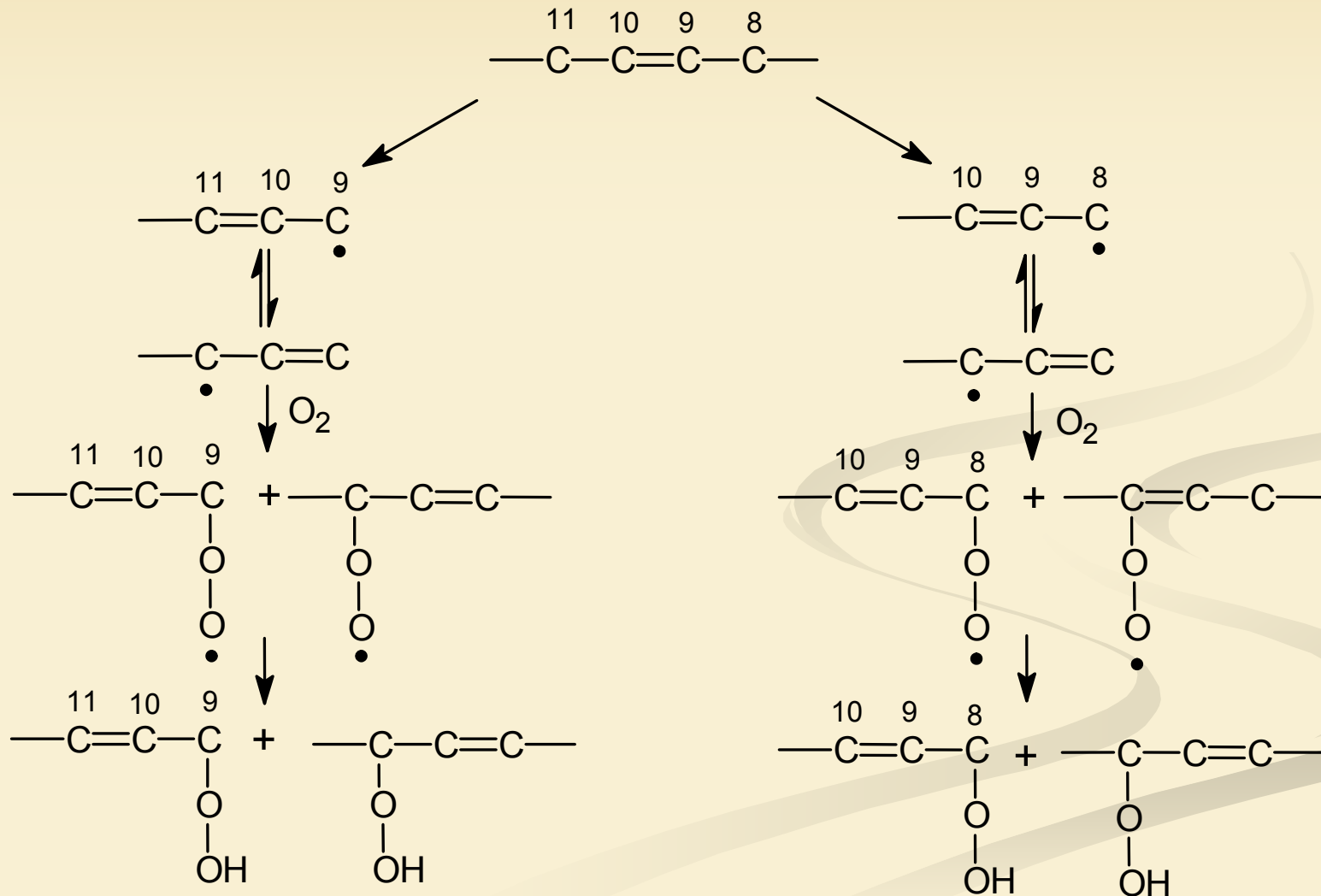
Citromsav, aszkorbinsav, hidroxisavak, savanyú és polifoszfátok, foszfolipidek.

Kelátképző anyagok: fémet kötnek

EDTA (etilén-diamin-tetraecetsav)

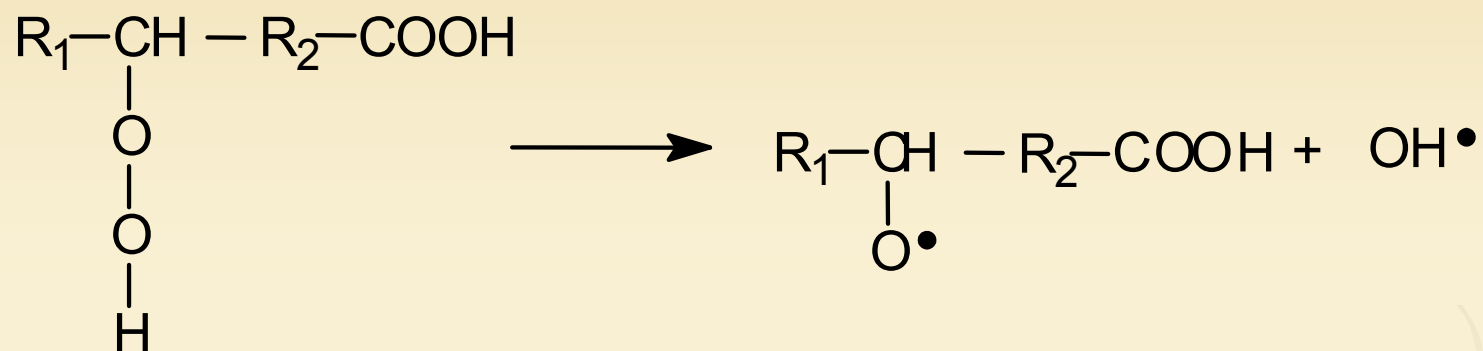
A lipidek és olajok változásai a tárolás és feldolgozás során.

Az oleát hidroperoxidok képződésének mechanizmusa

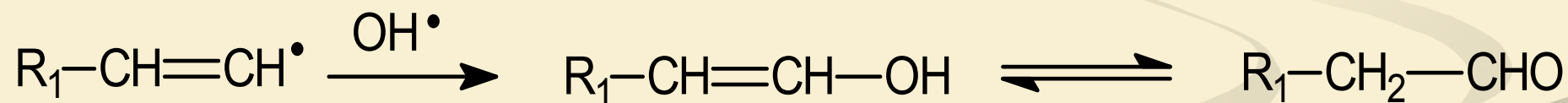

A hidroperoxidok lebomlása

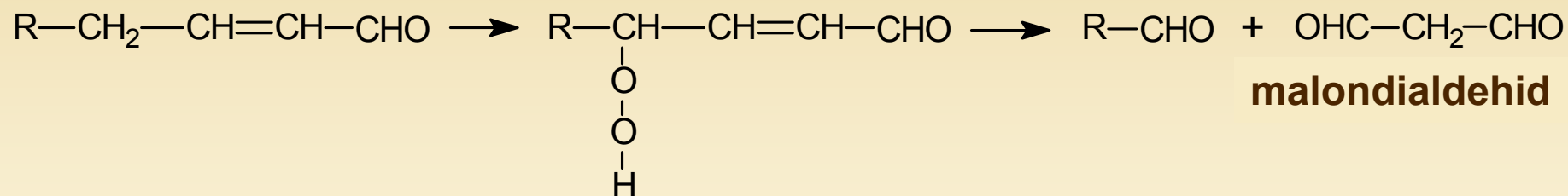
Alkoxigyökök képződése

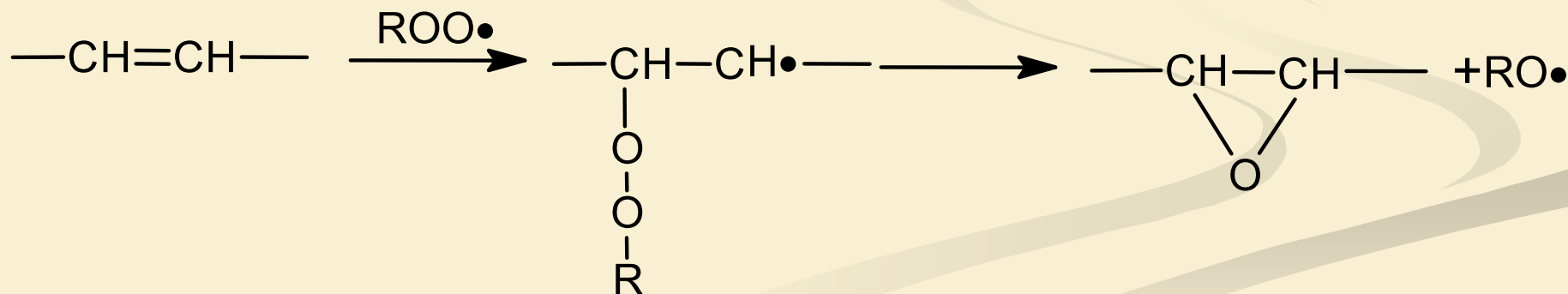
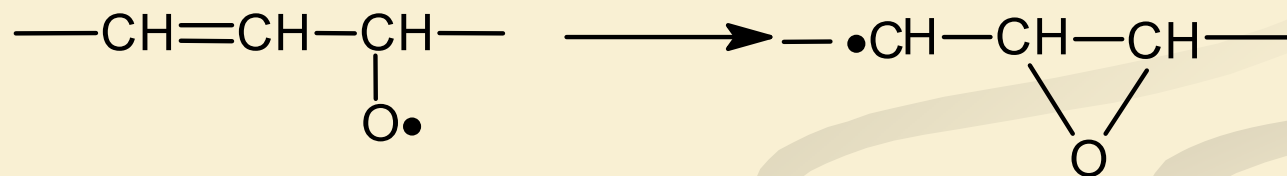
Aldehidek képződése

A malondialdehid keletkezése

Epoxidok keletkezése alkoxi és peroxi gyökökből

Fontosabb természetes zsiradékok

Tejzsiradékok

Zsírsav-összetétele függ az évszaktól, a takarmány minőségétől, az állat fajától, korától, a laktációs állapotától.

Viszonylag nagy mennyiségű kis szénatomszámú zsírsavat tartalmaz (vajsav, kaprinsav, kaprilsav...)

Sertészsír és marhafaggyú

Sok palmitinsav, sztearinsav, olajsav.

Lipoxidáz enzim → zsírromlás

Sertészsír: összetételét a takarmány minősége és összetétele erősen befolyásolja.

Baromfizsírok

Magas olaj- és linolsav-koncentráció.

Libazsír: szemcsés szerkezetű, fehér vagy halványsárga színű, op: 25–37 °C.

Tyúkzsír: kellemes illatú és ízű, sárgás színű, op: 23–40 °C.

Tengeri állatok zsiradékai

Halolaj, halmájolaj, bálnazsír

C_{14} – C_{22} (C_{24}) zsírsavak

Halolaj: sok telítetlen zsírsav.

Halmájolaj: dominálnak a C_{16} – C_{22} telítetlen zsírsavak.

Bálnazsír: magas a C_{20} – C_{24} telítetlen zsírsavak mennyisége.

Növényi zsiradékok

Gyümölcseshúszsír: pálmaolaj, olivaolaj, avokádóolaj.

Magzsír: kókuszszsír, kakaóvaj, gyapotmagolaj, kukoricaolaj, mogyoróolaj, napraforgóolaj, földimogyoró, szója- és repceolaj.

A konjugált linolsavak (KLS)

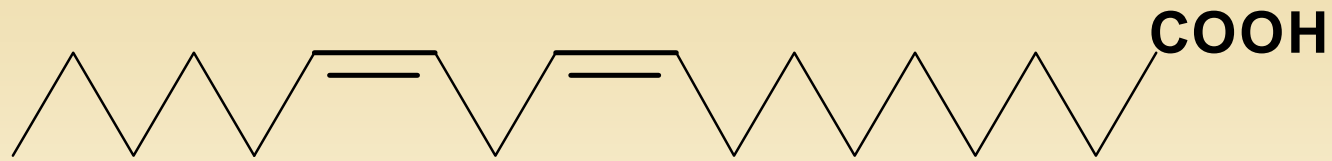
A konjugált linolsav megnevezés azon linolsav-izomerek (szerkezeti és geometriai izomerek) gyűjtőneve, melyek a linolsavval szemben nem izolált, hanem konjugált helyzetben tartalmazznak két kettős kötést.

KLS: A szerkezeti és geometriai KLS-izomerek gyűjtőneve.

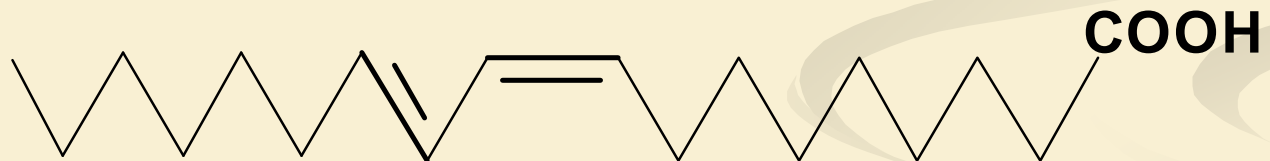
Kettős kötések helyzete: 9,11; 10,12; 11,13; 8,10.

Konfiguráció: c,t; t,c; c,c; t,t.

Az utóbbi időben előnyös élettani hatásuk miatt kerültek az érdeklődés középpontjába (rákellenes és érelmeszesedés ellenes hatásúak).

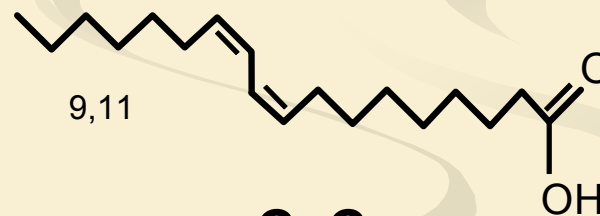
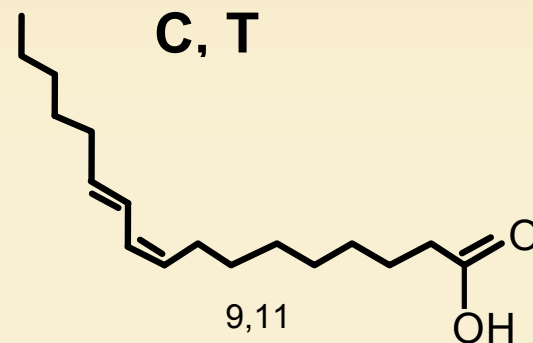
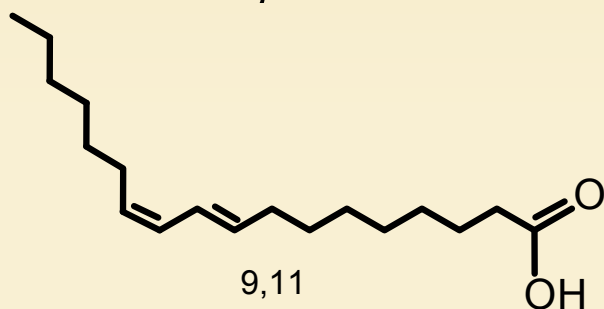
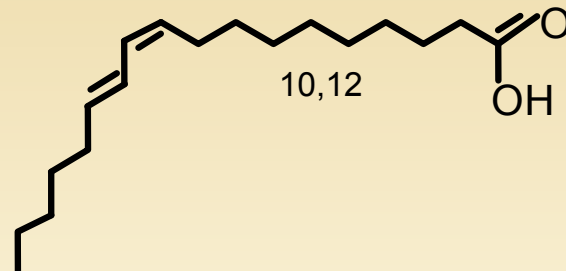
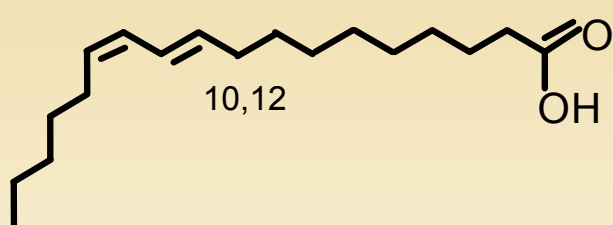

cisz-9,cisz-12-C18:2 (linolsav)

cisz-9,transz-11-C18:2 (konjugált linolsav, KLS)

A 9,11 és a 10,12 KLS izomerei

A KLS-ak kialakulása:

- **Többszörösen telítetlen zsírsavakból biológiai hidrogéneződéssel (a bendőben).**
- **Transz C18:1 zsírsavakból a kérődzők tejmirigyében.**
- **Kémiai reakciókban:**
  - linolsavban gazdag olajok lúgos izomerizációjával,**
  - a ricinusolaj víztelenítése során,**
  - in vivo szabadgyökös autooxidációval.**

A KLS-ak előfordulása az élelmiszerekben:

Kérődző állatok tejében, húzában és szerveiben.

**Bendő —→ vékonybél —→ felszívódás —→
átésztereződés —→ mindenhol eljut a
szervezetben.**

Monogasztrikus állatoknál:

**Állati eredetű takarmányokból (húsliszt, faggyú,
tejpor).**

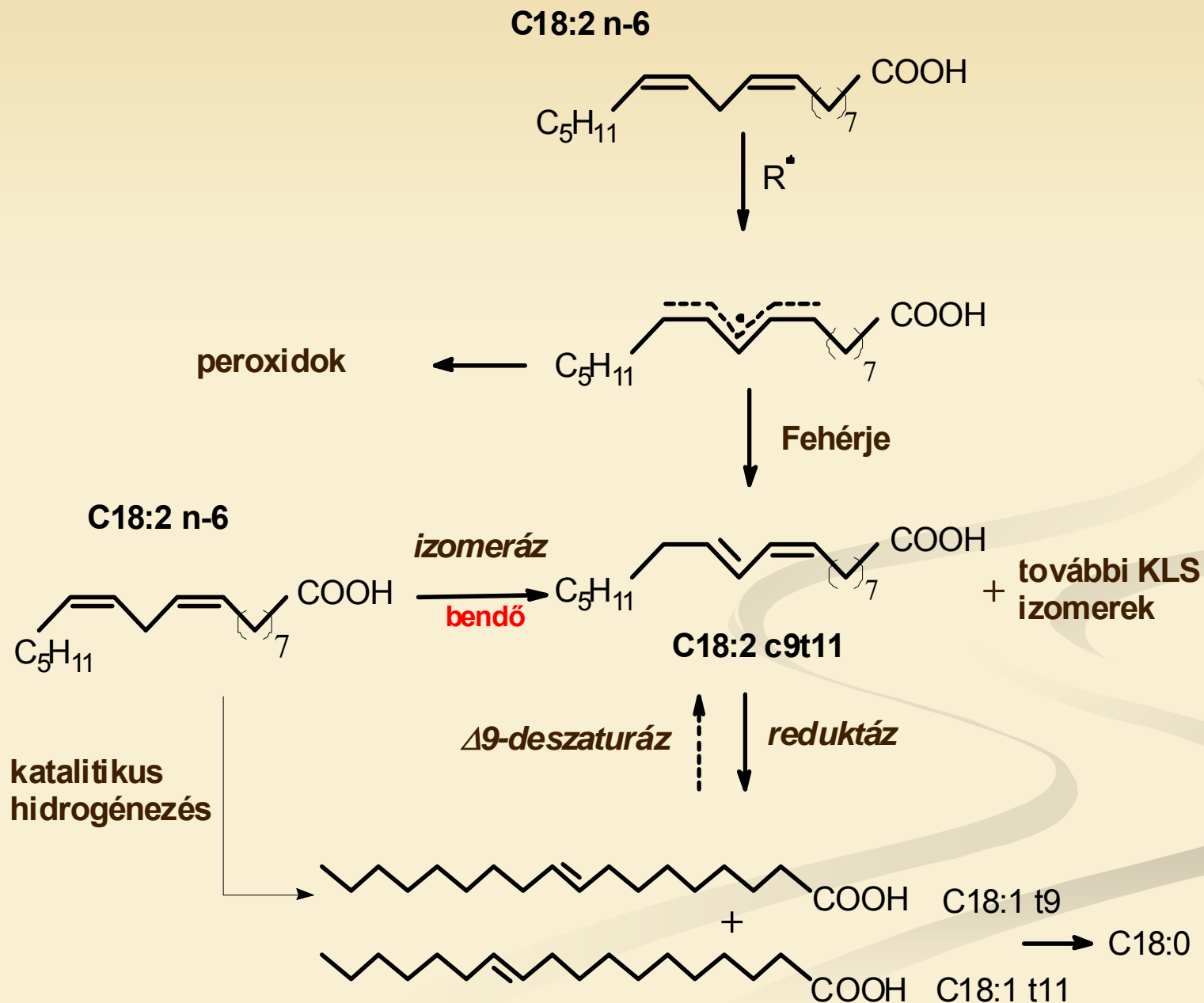
Növényi olajokban:

**Parciális hidrogénezéssel (kevés),
hőkezeléssel.**

Egyes tejtermékek KLS-tartalma

Termék neve	KLS-tartalom (g/100g zsír)	Hivatkozás
Pasztörözött tej	0,55–0,98	<i>Chin és mtsai, 1992; Fritsche és Steinhart, 1998</i>
Sűrített tej	0,63–0,70	<i>Chin és mtsai, 1992; Fritsche és Steinhart, 1998</i>
Vaj	0,45–1,19	<i>Fogerty és mtsai, 1988 Jiang és mtsai, 1998</i>
Sajt	0,29–0,71	<i>Chin és mtsai, 1992 Jiang és mtsai, 1998</i>

A KLS kialakulása különböző forrásokból

A konjugált linolsavak és biológiai hatásuk az emberi szervezetben

- Csökkenti a bőrrák és a gyomorrák kialakulásának valószínűségét egerekben [*Pariza és Hargraves, 1985; Ha és mtsai, 1987, 1990*].
- Emlőrák esetében jelentős antikarcinogén hatást gyakorol patkányokban [*Ip és mtsai, 1991, 1994*].
- Sejtkultúrákban citotoxikus hatást gyakorol az emberi rákos sejtekre [*Schultz és mtsai, 1992*].
- A szöveti sejtek membránjának foszfolipid frakciójába a c9,t11-C18:2 izomer beépül [*Ip és mtsai, 1991; Ha és mtsai, 1990*].

Mennyi KLS-t kell elfogyasztani, hogy kedvező élettani hatása megmutatkozzon?

**Állatkísérletek alapján becsült érték: 3,5 g KLS/nap
*[Ip és mtsai, 1991].***

A napi KLS-fogyasztás:

Egyesült Államok: 0,5–1g *[Parodi, 1994]*

Ausztrália: 0,5–1,5 g *[Parodi, 1994]*

Németország: kb. 0,4 g *[Fritsche és Steinhart, 1998]*